

Prijatelj Satan.

Spisal Vladimir Levstik.



ekega dne so našli slovenskega pisatelja Janeza Nepomuka Muko mrtvega nad tole skrivnostno povestjo:

„Sedela sva v mračnem parku. Gosto drevje je črnelo vsepovsod; pot se je lesketala od vlage in zrak nad razgledom, pre-

preženim s temnimi siluetami debel, je bil nasičen z mokro, absintnobelo meglo.

Na desno in na levo se vleče tamkaj brezkončen drevored; in ko gledaš za njim, kako se oži in gine v nedoločen kaos raztapljajočih se obrisov, se ti zazdi, da se tudi tvoja duša oprijema bežečih črt, da se trga iz tebe in bolešno sili v daljavo. Posebno tisti dan je bila v vsem življenju, kakor je dihala naokrog in odmevalo v mojih prsih, čudočudna otožnost, polna skelečega hrepenenja . . .

Turobno so se vpirale njegove sive, brezupno kalne oči v moje lice; ko sem jih začutil, sem se obrnil k prijatelju Satanu in najini pogledi so se objeli.

Siromašno je bil oblečen moj prijatelj v razcefrane hlače in oguljen havelok, ki ga je nosil gotovo že na Oljski gori; vegast in prašen je bil njegov širokokrajni klobuk, zmečkana literarna kravata in suho in sivkastobledo neobrito obličje, ki se je skrivalo v somraku, kakor bi ga sploh ne bilo. Med ostrimi, brezkrvnimi ustnicami je dozoreval konec smrdljive papiroske; v tanki pegi se je vil od nje vijoličast dim in kopnel v težkem zraku. Nekaj otroško krotkega in povsem nesumljivega je imel moj prijatelj Satan na sebi, in dasi sva se takrat prvič sešla in se prej še nikdar nisva bila videla, sem dobro vedel, da je on in da me ljubi, in ni me ga bilo strah.

Kdove zakaj sem se nasmehnil in se naslonil z desnim komolcem; obenem sem čutil, da se mi je bridko skremžil obraz.

Satan je zavzdihnil, potegnil dolge noge na klop, objel si kolena in dejal:

„Rekel bi, da razmišljuješ zanimive stvari: ali o dekletu, ali o dolgovih?“

„Sit sem vsega tega pustega življenja; včeraj se mi je sanjalo o mrtve ljubice tihih očeh in od tistihdob mi leži na srcu kakor mora in vsa moja duša je podobna napeti struni; brez volje je in brez jasne misli, kakor bi trepetala od trenutka do trenutka, kdaj prileti ogromen komar, ki trči vanjo in sproži tisto strašno in preteče, liki nevidna mreža razprostrto vsenaokrog. Umrl bi . . .“

„Pa umri, golobček moj, dragi moj Janez Nepomuk Muka,“ je rekel Satan z nedolžnim glasom in se nasmehnil tako ljubeznivo, kakor da mi ponuja škatlo bonbončkov. Meni se je ulilo po hrbtu in lasje so se mi čudno naježili, dasi ni bilo v moji glavi tačas niti najmanjše misli.

„Pa umri!“ je rekel Satan skrivnostno in vrgel ogorek proč, da je siknil na mokrem pesku. „Res, slabe niso tvoje misli; nasprotno, rekel bi, naravnost duhovite so, in ako se sam ne name-ravaš ravnati po njih, postaneš lahko še velik filozof. O, prav imaš, če bi rad umrl; res, življenje je nesreča, sama nesreča in kruto prokletstvo!“

In turobno je zavzdihnil Satan iz globine sušičnih prsi in povzdignil oči; dva pramena dolgih črnih las sta mu padla po sencih liki dve kači. Lotevala se me je pozornost, kakor bi iztezal zagonetni prijatelj svoje koščene prste za vsaktero mislijo in jo priklepil na svoja brezkrvna ustna, ki so se jedva vidno premikala.

„Torej ne veruješ v cilj življenja?“ me je vprašal nenadoma in oči so se mu radovedno razširile.

„Dvomim o njem; verovati in tajiti sem se odvadil že davno, zakaj kriva je vera in kriva nevera: pisano je le, da se motimo na veke, da bijemo z glavo ob nepródirnost liki lastovica ob zaprto okno in se zgrudimo naposled ubiti in smrtnotrudni — kam? — to vedi ti . . .“

„Čimdalje bolj mi ugajaš, dragi! Kajpada! V dvomih, ljubček moj, je vedno mnogo resnice, bodisi še tako neverjetne. Božanska reč je dvom, božansko in blagoslovljeno svetotajstvo človeka; glej, veruje v oblast gospodarjevo in taji jo lahko tudi pes, ali dvomiti o njej — to more in zna samo človek . . .“

„V čem pa je zveza med dvomi in smrtjo, o kateri sva prej govorila?“ sem izpregovoril nestrpno.

„Nikakršne ni,“ je dejal Satan z veliko resnóbnostjo in nekaj čudnega mu je šinilo preko obraza. Zatrepetale so mu male oči in od njih sivih krogov so se utrnili v zrak blazni, škrlatnosivkasti kolobarji, vse širji in širji in polagoma gubeči se v mrakovih.

„Nikakršne zveze ni, samo slučajno mi je prišlo na um, da bi ti pretipal svetovno naziranje. Reči moram, da si popolnoma mojih misli Kar se torej tiče smrti — vidiš, tudi v tem je človek vzvišenejši; ne sicer v smrti, temveč v svobodi smrti. O Janez Nepomuk Muka, ta svoboda je velika in sveta: solnce zatone, kadar mu velijo večni, neomajni zakoni; cvetje na loki se ospe v jesenskem hladu in trudna žival se zlekne in pogine, kadar ji milostna narava v gluhi samoti zastavi pot; — ti pa si edini, ki lahko vsak hip obstojiš, vržeš breme od sebe in zakličeš vesoljstvu titanski manifest: „Do tukaj in ne dalje!“ — V tem je tvoja najlepša in najsvetejša svoboda, tista svoboda, ki ne mami in ne goljufa, svoboda, polna sladostrastja in svečano mirnega blagoslova Nirvane. Brez te svobode je človek črv; ako pa jo sprejmeš in objameš in se ji izročiš, si titan . . .“

„Toda morala? In moški pogum?“ sem odgovoril boječe in polnezaupno, zakaj tistikrat se me je še držalo nekoliko staročastitih nazorov, ki se vlečejo liki pajčevina za človekom iz rodne koče v širni svet in ga tako neradi izpuste. Po ušesih mi je šumelo in mrak, ki se je zgrinjal nad parkom, je plal pred mojimi očmi v trudnih in uspavnih valovih.

„Glej ga no, morala, morala!“ me je poučil prijatelj Satan. „Morala! Morala! Kakor hitro dvomiš o cilju življenja, dvomiš o morali; in kakor hitro dvomiš o morali, sploh ni več morala. Morala je pogodba, sklenjena brez tvoje vednosti; razjezi se — rsk! — in jo prelomi, pa boš videl, kako titanska je šele nemoralnost! In kaj je sploh moralnost? Moralnost je to, da te je po kakšnem činu strah ali sram. Ali pa te more biti po smrti strah ali sram? A? Ne smeš se, duša draga, za Kriščevo voljo te rotim!“

Satanov obraz se je zmagovito zarežal, da sem zagledal pod njegovo zgornjo ustnico troje širokih, rumenkastih zob. Čutil sem, da vidi v dno moje duše, kjer klije iz njegovih besed prečudna, skrivnostna kal.

Hladno je postajalo; gostil se je mrak, drevesa so se izpreminjala v pošasti in kope oblakov na nebu v rdeče in sivkastovijoličaste nestvore. Megla nad poljem se je vlekla v valovitih koprinah in kakor neizmerna bolna duša je trepetalo med vejami vrvenje skritih sil.

Ne da bi bil odgovoril Satanu, sem vstal, potisnil si klobuk na oči, zavil se v plašč in začel korakati proti domu. On je stopal tesno ob moji levi strani, in dočim je hreščal pesek pod mojimi

koraki, so bile njegove stopinje neslišne, kakor bi jih požiralo tisto skrivnostno ozračje, ki je bilo okrog njega. Stopal je in njegov korak je požirala tišina; stopal je in med obrisi njegove postave so se lovili čimdalje gostejši mrakovi, da se je razlivala in strinjala, ko jo je rezalo grmičje in visoka trava ob potu in debela suhih brez, ki so šepetale med seboj in rosile težke, neznosno hladne kaplje. Toda nepremično so zrle njegove otožne, brezupno kalne oči, tako silne v svoji čudni moči, da se je razlivalo iz njih čarobno valovje in trudna, hrepeneča bolest. Skozinsko so prodirale Satanove oči in sijale sivo luč; ves zamišljen je bil moj prijatelj in ni me ogovoril celo pot, dočim je od brezmiselne žalosti vrvela moja kri in kovala za vročimi senci.

Takrat sva stopala ob vrsti črnih jagnedov; bili so temna in visoka, kroginkrog obkrhana stena, objedena od viharjev strašnih noči in obdana z vlažnim dihom vetrov, lovečih se v njenih čeréh. Skozi tisočero luknjic in raz je curljala usihajoča kri meglenega večera kakor tisočero ozkih, lokavih ran.

Obstala sva na griču, ki je bil čudno teman. Sence so se ulivale prekinprek in pred mano se je dvigalo trhlo leseno tramovje, ostudno vlažno in zavito v neodoljivo grozo. Zgoraj je sedela tropa gavranov in kričala.

Satan me je potegnil za rokav in mi položil roko na čelo. In tistikrat sem zastrmel in strepetal, zakaj slišal sem, kako so prepevali ptiči s človeškim glasom zateglo, hreščečo pesem:

„Bog nas reši, Bog preloži . . .“

„Ali poznaš to presunljivo elegijo?“ me je vprašal prijatelj Satan in kakor val fosforne luči je splaval po njegovem licu usmev demonskega ponosa.

„Da, spominjam se je kakor iz davnih dni. Jaz sam sicer takšnih-le elegij ne morem trpeti, dasi ljubim glasbo na smrt; ampak vsi govore, da je veličastna, in zato jo občudujem tudi jaz. Kdo jo je neki zložil in uglasbil?“

„Jaz!“ je vzkliknil Satan in se veselo udaril ob prsi. „Jaz, ki znam biti Pietro Aretino in psalmist kralj David obenem. O, izvrstno se mi je posrečila, hahahaha!“

Tistikrat pa so se mu grozno razširile oči, zrastel je do neba, v plamenu mu je zažarelo obličje in kroginkrog so se razpele in udarile temnotemne peruti. Plašč njegov se je razlil kakor kri preko nebes in zemlje in kakor baklje so bile njegove roke. Na tramovju

pred menoj so se zazibale pošasti, privezane na konopcih za tenke, osinjele vratove. In vstalo je tako divje tuljenje kroginkrog in tako strašen pišč je udaril od neba, kakor bi ležala vesoljna zemlja v bolečinah, da izvrže tisto strašno, strupeno breme, ki ga nosi v krilu svojem že vse milijone let . . .

Hropeč sem pribežal domov in se z okrvavljenimi nogami in rokami zgrudil pod stopnice . . .

Odtistihdob je bil Satan moj gost. Doma sva sedela redkokdaj; ali sva razpletala misel za mislijo ob čaši absinta v temnem kotu maloznane kavarne, kjer so bile mize mokre in ostudne, obrazi surovi in zabuhli in je debela natararica pripovedovala umazane dovtipe, ali pa sva hodila po samotnih potih, koder je bila skrivnostna sapa, lokavo šelestenje dreves in le tupatam pobit in mračen človek, ki je ob srečanju nevoljno umaknil svoj topi pogled. Bila pa sva tudi v Meki in v šumnem Parizu; po brezbrežni stepi sibirski in visoko po zraku nad temno globino Atlantika me je vodil prijatelj Satan s seboj.

Dogajalo se je, da mi je njegova roka kakor zadnjič odgrinjala prikazni, ob katerih mi je stopal znoj na čelo in mi je ledenela kri od groze; toda navzlic temu me je nekaj neodoljivega bolj in bolj priklepalo na čudnega gosta mojih samotnih dni in noči.

Nevidna vez je rasla med nama; v njegovih brezupno kalnih očeh sem zrl že davno svojo lastno dušo, otožno kakor njegov pogled in ravno tako sivo in brezupno in kalno. In čemur sem se čudil pred vsem: njegove besede so bile moje lastne misli iz davnih in nedavnih dni, njegovi odgovori, včasih porogljivi, včasih boleštni kakor jek iz prsi, ki umirajo zdrobljene pod skalo, včasih duhoviti in resnobni, včasih tajinstveni, kakor naravnost naperjena ost štiri-reznega meča, so bile zgolj rešitve zagonek, ob katerih so se razbijale moje moči, ali pa so mi oblivali z bliskovito lučjo izhode in pota vseh mojih misli tja v daljnodaljne daljave, kamor ni videl moj človeški duh.

Z nekako naslado sem se razgovarjal s Satanom; iskal sem ga in ljubil sem ga. In zdelo se mi je, da leži v tej moji ljubezni visoka in dragocena skrivnost. Ljubil sem ga in si mesaril srce s tisto svojo ljubeznijo, in čim je curljala moja kri v tenkih, črnih curkih pred njegove noge, je zrl on na moje rane s sočutno hladnim pogledom mogočnega zdravnika . . .

Tisti veliki dan sem sedel od ranega jutra pri mizi in pisal roman. Dolgčas se je vlekel po zaduhli sobi v dolgih koprenah;

celo muhe so bile čemerikave in site življenja. Dve sta se objeli in poljubili visoko gori pod stropom in skočili naravnost doli v kozarec z vodo, ki je stal pred menoj. Daleč nekje spodaj je bil šum ceste; skozi nasprotno okno so se usipali neprijetni zvoki pesmi: mlade šivilje so prepevale o rožmarinu s cvilečimi, slabo ubranimi glasovi.

Tudi jaz sem bil ves ubit; v svinčenem polusnu in s pokorno potrpežljivostjo sem pisal neumnosti. Dokončal sem bil poglavje, kjer leži junak, modrijan Origen Kisličar, zvečer v mesečini pijan na tleh v svoji sobi in pase oči nad siluetami svojih črevljev, ki se ostro rišejo pred bledorazsvetljenim oknom — in pričel drugo poglavje, kjer isti junak v hudem duševnem boju vzdikne iz dna svoje izmučene duše: „O bog, ti morje, kamor meče moja duša vse svoje neuslišano hrepenenje in vsa nerazrešena vprašanja!“

Ko pa sem prišel do klicaja, se je zganil zrak okrog mene, sveže je zavejalo nad mizo, in ko sem radovedno dvignil oči, sem videl, da prijatelj Satan odlaga klobuk in seda meni nasproti. Dobre volje je bil danes; v kotu ob ostrih ustnicah mu je drgetal čuden usmev in roke, ki jih je filistrsko sklepal nad želodcem, so mu odskakovale od neslišnega, hudomušnega smeha.

„Že zopet literatura, o ti moj neumni Janez Nepomuk Muka! Ti edini naivnež, ki misliš, da bo mili slovenski narod čital lepo knjigo, če mu jo napišeš! Kupil pač in hvalil tudi, a čital? Prosim te, čemu pa imamo „Grofico beračico“, prvi slovenski roman? Ne, pusti to in pojdiva na izprehod; le poglej, kako krasna je narava!“

Satan je iztegnil roko z dolgimi, ostrimi prsti proti oknu. Čudovito zamaknjen je postal njegov obraz in poln boleznega koprnenja, dasi je stala pred oknom le hiša z okrhanim balkonom in majhnimi, glupimi okni, izza nje pa je gledal čisto majhen košček griča, ki je bil ves gol in je nosil le na vrhu tri samotna drevesa, pobita in turobna, kakor samotni stražarji. Kdove zakaj se me je polotila takrat silna želja po naravi; vstal sem in segel po klobuku in palici.

Stopala sva po široki cesti, ki se je vlekla med nizkimi hišami v nedogled.

Moje mučno razpoloženje se je napenjalo do neznosnosti; bilo mi je, kakor da mi vse grozi in me mrzi in se mi smeje. Zelenkaste, rdečeobrobljene lise so plesale pred menoj, po nebu in po hišah in po veselih obrazih ljudi in tisoč zlobnih, gnusno hladnih pesti me je tiščalo na prsi, dočim je prijatelj Satan govoril:

„Včeraj zvečer, ko sva stala na Keopovi piramidi in gledala solnčni zahod, sva govorila o veličastvu smrti; govorila sva, kako se človek v smrti spoji z božanstvom in postane njegova duša zopet isto z veliko, vsesvetovno dušo, od katere se je nekdanj odcepila in živela sama zase, kakor se je zemlja utrnila od večnega ognja in se vrti naprej, vse naprej, svoji veliki smrti v naročje . . .“

Satan je govoril zanosno in premišljeno; njegove besede so plale liki svečano mirna reka, preprežena z omamnimi vonjavami. Bil je velik in krasen; božanska misel ga je venčala liki krona, a iz njegovih oči so vse venomer izvirali blazni, škrlatnosivkasti kolobarji, širéči in gubeči se v trepetajočih žarkih toplega dneva.

„Smrt, prijatelj moj, je božanstvenost človeka. Tvoja dejanja v življenju so suženjska in odvisna, ker morejo biti dobra ali zla, lepa ali ostudna; smrt pa je svoboda in večno usmiljenje, smrt je tisti kraljevski hip, ko raztrgaš svoje verige in pljuneš na življenje, na vso to ostudno pravico in krivico, na vse, kar je lepega in grdega pod solncem. Ko umiraš, Janez Nepomuk Muka, si bog; in čim je tvoja smrt svobodnejša in jasnejša, čim več je v njej volje in hladnega, neizprosno mirnega ponosa, tem svetejše je tvoje božanstvo!“

Takrat sva bila na širokem polju. Na obzorju so rasle črne smreke in veter je nosil bajno šumenje ž njih vrhov. Izpred mene se je ostril ozek pas opojno dišeče trave tja do temnih daljav, na desni in levi pa je bežalo zlato polje v neprestanih valovih. Nepremično, brez oblakov je slonela nad obzorjem globoka sinjina neba in zrla na čudokrasno sliko poljane, drhteče v opoldanski svetlobi.

Kakor prorok je stal Satan pred menoj; v vetru so vihrali njegovi lasje in njegov glas je bil doneč in mogočen:

„Da, velika je smrt! Objemi jo, o Janez Nepomuk Muka, vrni se v veselje in združi se z vsemogočno dušo sveta po svoji prosti, kraljevski volji!“

Naraščal je Satan do neba in se ga dotikal s svojo glavo. Črni kodri so mu plapolali v azurju in kakor solnce je bilo njegovo oko in mlado in mirnokrasno njegovo obličje; plašč njegov se je ulival na zemljo kakor živa kri, izginjal in se vračal in plapolal v tisočeri valovih. Moč je šla od njegovih rok in kakor blagovest je vejalo od njegovega čela. Silen in lep je bil moj prijatelj Satan tisti dan!

Prsi so se mi trgale v strmeči pobožnosti in v bolesi tistega čudočudnega hrepenenja po rešitvi. Božalo me je in me objemalo

kakor neznano sladostrastje: zdaj sem razumel Satana in vedel čemu je prišel k meni!

Zgrudil sem se na kolena in jeknil:

„Velik si, o Satan, in vreden oboževanja; silna je tvoja blagovest in jaz klečim pred teboj in te molim, molim, molim!...“

Pozorno sem prijel za tisto hladno, svetlo stvar, ki je že več tednov težko ležala v desnem žepu moje suknje; s skrivnostno tiho naslodo sem jo nastavil na desno stran čela in stisnil pest.

Okrog mene se je stresel zrak; zavrtel sem se in padel znak na zemljo. Toplo se mi je ulilo po sencu in vsa moja bolest in hrepenenje je plalo od mene z drobnim, prijetno gorkim curkom krvi. In z blaženstvom, ki je bilo brez mere in mej in neizrazljivo z besedami, sem gledal, kako se je zibal azur nad menoj in bežeče njive naokrog in smreke, šumeče na obzorju. Veličasten je bil Satan, ki je stal pred mano.

Sklonil se je in iztegnil roke in vzdignil od tal nekaj lahkega in jasnega in pritisnil tisto na svoje prsi, da se je stopilo ž njegovim srcem in se strnilo ž njim in ž njim nevidno razplulo v modrini.

To sem bil jaz; in bil sem eno ž njim. Sijal sem v trepetajoči sinjini in bil sem v šumenju vrhov in v vonju sveže trave, bil sem črna zemlja in bežeče polje: bil sem vsevesoljna duša sveta.

Pozabil sem dobro, pozabil slabo, pozabil vse misli sužnjev in stvari; bil sem Jaz, večni, neizmerni, vsemogočni Jaz, večni zakon, poljoč nad poljanami, harmonija in kraljevsko mirna misel nepojmljivega življenja . . .

Na polju pa je ležalo mrtvo telo Janeza Nepomuka Muke in muhe so sedale na njegovo čelo in srebale gorko kri, ki je v pojemajočem curku drčala ob sencu nizdolu.“

S temi besedami se nehava skrivnostni spis, nad katerim so našli umobolnega pisatelja Muko. Zadnjo vrsto je bilo težko razbrati, kajti pokriva jo široka, črnorjava lisa, ki se vleče čez rob in sili med zvezkovo obrezo.

In ta lisa je kri Janeza Nepomuka Muke, ki je napisal povest o svojem prijatelju Satanu, napravil piko in se ustrelil ob pisalni mizi. Blaženomirno se je smehljal njegov blede obraz, ki je ležal z licem na rokopisu in z očmi proti oknu, odkoder ga je veselo gledal cvetoči jasmin.

